

Проблеми на
историята на
философията

КОНСТИТУЦИОННАТА РЕФОРМА, СМЯНАТА НА СИСТЕМАТА И ИЗБОРИТЕ СПОРЕД ОБЩАТА ПОЛЗА

Пепа Бузова

CONSTITUTIONAL REFORM, CHANGE OF THE SYSTEM AND CHOICES MAXIMIZING SOCIAL UTILITY FUNCTION

DOI: 10.54664/DHSE3564

Peпа Bouzova

Abstract: The paper provides a critical analysis of J. Buchanan's project of constitutional political economy. It is considered in order to make sense of the present-day political and social crisis in Bulgaria. This innovative project for liberalism proposes a more adequate version of the contractual theory through constitutional rules that determine the rational construction of the state and the common life of the people. They choose to obey these rules, guided by the idea of maximizing the social function of benefit. In the search of a path to social change in Bulgaria, we can learn from the conservative elements in the conception of Buchanan and his followers.

Keywords: constitutional political economy, philosophy of economics, crisis in Bulgaria.

В нашата страна вече повече от година за пореден път след 1997 и 2013 години се говори за протести, недоволство от най-различни среди и смяна на системата, образуваха се дори „протестни“ партии. Възмутени граждани в големите градове стотици дни манифестираха, строиха палатки в центъра на София и искаха бързи реформи, правосъдие за всеки и оставка на главния прокурор. Предизвиканите от критичните събития деба-

* **Пепа Бузова** – гл. ас., д-р, Философски факултет, ВТУ,
p.i.petkova@ts.uni-vt.bg

ти като че ли не доведоха до съществено противопоставяне на програми и концепции за бъдещето на България и решаване на проблемите пред обществото, а единствено до акумулиране на протестната „енергия“ в няколко политически субекта, до два последователни избора на депутати, от които се получи неработоспособно Народно събрание, без възможност и желание да постигне съгласие около общи принципи и ценности. Сега на ход са трети избори като от един акуширан отвън политически проект се очаква да оправи нещата. А в същото време имаме здравна, икономическа и социална криза. Късогледата политика на ЕС доведе до незапомнен ръст на цените на тока и кризата стана и енергийна. Положението като че ли никога не е било по-безнадеждно за намиране на смислена алтернатива, а мнозинството от хората се хвърлят от един към друг спасителен изход. В следващите страници ще се опитам с методите на историко-философския и философско-политическия анализ да разгледам някои недостатъчно анализирани аспекти на настоящото състояние и да предложа възможности за решаване на проблемите.

Неолибералният преход у нас за три десетилетия доведе до икономика с почти 70 % частна собственост, огромни и задълбочаващи се икономически и социални неравенства, слаба държавност и обвързаност на политиците с няколко олигарси, които обираха лъвския пай от държавните поръчки и чрез техните медии и връзки насочваха общественото съзнание и очаквания в желана посока. Демократично настроените хора вече три десетилетия си задават въпроса може ли да се започна отначало? Защо всички управници и държавни бюрократи гледат да устроят преди всичко себе си? Какъв е смисълът на борбата с корупцията, ако тя е неизбежна част от битието на държавните служители и от функционирането на нашенския капитализъм? Как да се устрои държавата ни според рационални принципи, които да гарантират справедливост и развитие? Старите идеологии на „прехода“ изглеждат вече изчерпани и склерозирали. Те рисуваха картини в черно-бели краски, в които деструктивният фактор бяха или кадрите на старата държавна сигурност или комунистите, които ос-

танали, за да ни управляват и крадат. Възможно ли е без употреба на сила и нехуманните методи от времето на Сталин да се застави бюрокрацията в държавните институции да работи за интересите на гражданите, а политиците да не крадат? Сигурно една анкета сред българите би донесла повече отрицателни отговори на този въпрос, но ми се струва, че в търсене на конструктивно решение разглежданите тук идеи могат да бъдат полезни.

Нуждаем се от преосмисляне на перспективите за социална и политическа промяна с помощта на други, не така изтъркани обяснителни концепции. Философията на политиката се интересува от изследване на отношенията на власт и същността на държавата като човешка общност. Можем да започнем критичния анализ с азбучната дефиниция, че политиката е колективна дейност, в която хора с различни интереси влизат във взаимодействие, за да постигнат определена цел, свързана с разпределение на властови ресурси и разглеждана от всички тях като благо. Нейната рационалност е съсредоточена около колективните решения. В тази статия бих искала да обърна внимание на един авторитетен и доста иновативен либерален философско-политически проект, който идва от теориите на социалния избор и би могъл да ни послужи за намиране на евристични насоки за изход от настоящата задълбочаваща се криза. Става дума за конституционната политическа икономия на американските политолози Дж. Бюкенън и Г. Тълък, които смятат, че избиращият човек може да заложи на избор според максимизацията на социалната функция на ползата като се подчини на рационалните правила на изградената от всички политическа система и разбере, че този му избор му носи по-голяма стойност на ползата от индивидуалната максимизация. (Buchanan, Tullock: 1999) Неговите създатели търсят отговор на въпроса как да се конституира съвместната дейност на хората на основата на правила, така че бюрокрацията да бъде заставена да работи за интересите на обществото и всички да може да разменят продуктите на своята дейност във взаимен интерес. Бюкенън и Тълък се опитват да решат класическия въпрос за съчетаване на икономическия интерес на пазара с морал-

ните принципи и ценности, егоизма с алтруизма. Утилитаризмът го преодолява само частично чрез изчисление на индивидуалните функции на ползата и постулиране на моралността на избора, който увеличава щастието за най-голям брой хора (Mill: 1863). Бюкенън и Тълък се опитват да съживят в нова обвивка теориите за обществения договор и да осмислят подчиняването на егоистичните интереси на изграждането на конституиращи правила, които изграждат на нови основи съвместния живот на хората.

Има обаче достатъчно основания да се твърди, че става дума за утопичен проект за обяснение на политиката и политическото поведение, който неуспешно се опитва да преодолее недостатъците и крайностите на неолиберализма като му прелее малко консервативен дух. Ако неолиберализмът обосновава едно индивидуалистично разбиране за обществото като конфликт и съгласуване на егоистични стратегии, последователите на конституционната политическа икономия се опитват да обяснят социалния избор като решение да се играе за интереса на колектива, т.е. на обществото, схванато като сбор от егоистични индивиди, в името на личната изгода и на добре изградените устройствени (конституиращи) правила. От философска гледна точка принципна разлика между двата модела няма – те се опират на номиналистки предпоставки с отхвърляне съществуването на общи същности като „общество“, „общност“, „народ“ и легитимността на подобен тип интерес. За съжаление обаче мотивацията на нашенските протести за „смяна на системата“ е далеч по-утопична, защото предполага, че това е възможно чрез подмяната на едни бюрократи („корумпирани“) с други („почтени“). И най-странното е, че българинът изобщо не се учи от провалите и продължава с охота да се подчинява на манипулации, не проглежда в един свят от лъжи.

Бюкенън и Тълък са наясно с порочните основи на съвременната капиталистическа либерална демокрация. Те констатираут упадъка на правителството като институция, занимаваща се на теория с общественото добро, и представят една добре промислена програма за морална философия, която да подкрепи

конституционна реформа, насочена към ограничаване властта на правителството и изобщо произвола на бюрокрацията. Индивидите избират конституционната демокрация, водени от максимизацията на очакваната полза. (Buchanan, Tullock, 1999, 265-266) Може ли този модел да послужи и в нашата наглед безизходна ситуация, особено ако се вземе предвид ирационалното гласуване на българина за „спасители“?

Американските мислители не анализират мотивите на индивидите, които действат на политическия пазар, защото няма как да се конструира рационална подредба на предпочитанията, както вече е показал К. Ероу с неговата Теорема за невъзможността (Arrow: 1963). Подлагат на анализ груповите интереси и усилията за получаване на заплащане за работа като допускат, че правителството създава печеливши позиции специално за тях. Предмет на специално изследване са и проблеми, които са характерни за трите вида власти – изпълнителна, законодателна и съдебна, заедно с разглеждане на бюрокрацията. Бюрократите са хора като всички, които преследват своя индивидуален интерес – проблемът е как да бъдат заставени чрез правила да работят за удовлетворяване интересите на гражданите. По времето на Сталиновия социализъм това е ставало относително ефективно чрез следене и строги наказания за простъпки, но днес вече тези методи са отречени.

Не може да се отрече, че обсъжданата тук иновативна неолиберална перспектива предоставя добра възможност и за осмисляне на възможностите за промяна пред нашенските „протестни“ движения. Може ли системата да бъде сменена, без промяна на обществения строй, формите на собственост и по безкръвен начин? Какво предлагат американските теоретици?

Особено позитивно може да бъде оценено обстоятелството, че конституционната политическа икономия за разлика от неолиберализма не се хвърля в абсолютизация на свободния пазар като регулатор и неговото сляпо съчетаване на интересите. Те не предполагат, че агентите са всезнаещи субекти, които вземат решение за настоящата ситуация на пазара или балансите в нея.

Всичко свързано с политическия пазар се разглежда в рамките на понятието за институция, определена от правила. Тази линия сближава решението на тези автори с консерватизма, за когото демокрацията е управление на институциите.

Както специално подчертава Дж. Бюкенън, при конституционната икономия „всичко, свързано с икономиката се отнася до избора и сложни институционални мерки, в рамките на които индивидите осъществяват избор между алтернативи“. В контекста на традиционната икономика „анализът се отнася до избори, правени вътре в рамките на принуди, наложени от външни фактори върху личността или от лица, свързани с правенето на избор“. Икономическият подход към политическото поведение прави незабелязан прехода от „индивидуалния избор към социалния, политическия или колективния избор на базата на една имплицитна презумпция, че колективите избират аналогично на индивидите“ (Buchanan 2008: 281–284). Трябва обаче изрично да се подчертае, че привържениците на конституционната политическа икономия остават в рамките на същата парадигма като нелибералите от Австрийската школа – те вярват, че политическото поведение може да се анализира с икономически средства и, че съвременната теория за рационалния избор с нейната унифицираща гледна точка за човешката природа ще доведе до кохерентно и единно теоретично разбиране на политиката и икономиката. Ако интердисциплинарните подходи към икономиката и политиката се появяват през XVIII век, тяхното смесване е продукт на 50-те години на XX век, когато политическата теория става малък подраздел на политическата наука, доминирана от институционален анализ, бихевиористки методи и базирана на разглеждане на групите теория за политиката. Привържениците на тези подходи смятат това за истински прогрес. (Green, Shapiro 1994: 1–2)

Конституционната политическа икономия приема за основа на демокрацията общото съгласие, опиращо се на гласуване с мнозинство. Как е възможно общото съгласие и по какъв начин от индивидуалните решения се получава съгласуване на общи стратегии? Как хора с различни интереси и ориентации

при максимизация на своята полза могат да достигнат до съгласие? В „естественото състояние“ на Томас Хобс появата на този импулс също не е добре изяснен, а по-скоро води към идеята за диктатура, която да принуди хората да прекратят враждите (Хобс 2017: 208). В търсене на отговор на този въпрос Бюкенън и Тълък обръщат внимание на несигурността, в която се намират индивидите когато дискутират върху определени основни правила за функционирането на държавата. Тази ситуация принуждава индивидите да гледат на несигурността през призмата на икономически критерии – например евентуалната печалба от размяната или търговията с ограничени ресурси. Несигурността се отнася до съзнанието на индивида, който не знае какви биха били последиците за него от колективно вземаните решения (Buchanan 1979: 196). Може да се предположи, че тя се разбира в духа на условието за оптималност на Парето – ако единичното предпочитание не бъде поставено под въпрос от друго такова, именно то се реализира в обществото (Buchanan, Tullock 1999: 93). А удачна илюстрация би било обстоятелството, че у нас преходът към капитализъм се извърши по общо съгласие, защото в началото никой от българските граждани не е имал ни най-малка представа какви ще бъдат последиците за неговото индивидуално битие. Българинът очакваше изобилие в магазините и социалистическо безхаберие на работа, но ръстът на цените и наглостта на първите капиталистически собственици бързо прогониха тези надежди. Днес жертвите на тези процеси, заедно с безработицата, значително превишават числата от преди 1944 г.

В анализа на публичния избор конституционната политическа икономия поставя акцент върху избора между ограничения (*choice among constraints*), а не до избора в рамките на определени ограничения, което е характерно за подхода на традиционната икономическа теория (Buchanan 2008: 281–284).

Така например, ако човек влиза в хипермаркет, той се съобразява с финансовите си средства, търси стоки, които са му необходими и се ориентира по техните цени. Що се отнася до българина, той се бори срещу ръста на цените със следене на

промоции и пазарува много ограничено. Така, че това не може да послужи като модел на политическия избор. Конституционната политическа икономия се интересува не от стопанството, а от политиката, затова за нея от съществено значение не са индивидуалните избори в частната сфера, а колективните публични решения. Конституционният политически избор се отнася до избираемите правилата за колективния живот на определена политически формирана общност, макар че механизмът за вземане на подобни решения е подобен на този в икономическата сфера. Съвместната дейност и сътрудничеството между индивидите се осъществява благодарение на икономически изчисления на печалби и загуби, т.е., на мислене в категориите на печалба, получена от размяната на определени политически блага. Индивидите се съобразяват с ограничаването на своето поведение като разчитат на обстоятелството, че поведението на другите е подложено също на подобни ограничения. Чрез този подход могат да бъдат анализирани различни типове колективно поведение, но за теоретичите от Школата от Вирджиния (на Бюкенън и Тълък) най-важно значение имат конституционните решения, отнасящи се до ограничения, свързани с дейността на правителството и най-важните държавни институции. За тях е повече от ясно, че така дефинираната област на изследване има твърде малко общо с икономиката и е по-близка до политическата теория в традиционен смисъл. Заедно с това те продължават да държат на икономически обоснованата методология на изследване – конституционната политическа икономия се опира на понятието за съвместна дейност, разглеждана като обмен на ресурси от взаимна полза. Всички институционални или юридически ограничения, които общността налага на себе си, са производни от изчислението на индивидуалните интереси в парадигмата на размяната.

Веднага може да се възрази, че нашенският пазар на политически блага е съществено девалвиран. Партиите се опитват да запазят някакво лице в пропагандата си единствено в стремежа да намерят по-лесен път към властта и участието на трапезата, платена с обществени средства. Ограниченията на политическия

избор се допълват и от обстоятелството, че нашенските политически структури са съдържателно лишени от суверенност и най-често работят по вече написани сценарии – в САЩ, в Брюксел или в замъка на някой олигарх.

Номиналистичният подход довежда Бюкенън и неговата школа да най-лесното решение – всички колективни решения могат да се разложат на индивидуални такива, опиращи се на рационален избор с оглед на преследвания личен интерес. Номинализмът влияе на концепцията особено явно. Сътрудничеството за постигането на политически цели се опира на координация не около морални или социални ценности, а в чисто политически план. При това не е необходимо да се търси представителност на всички интереси в общността при вземането на колективно решение – валидна е единствено възможността последните да се представят като сбор от индивидуални решения, обвързани с икономически механизъм на размяна на блага. Политическите блага са свързани с властови ресурси и институционални позиции. За Бюкенън етиката няма инструментален характер, тя е част от културата и не оказва никакво влияние на икономическата сфера. Тук е уместно да се каже, че той решава въпроса за конфликта между егоизма и алтруизма чрез отхвърлянето на втория. В неговия модел участват морално нечувствителни, но граждански ориентирани агенти. Възможността да се разложат колективните избори и решения на индивидуални такива представлява методологичен принцип, опиращ се на онтологична концепция за индивидуалисткия характер на социалната реалност. Редукционисткият характер на тази концепция се изразява в обяснението на сложното чрез разлагането му на прости елементи. Част от модела са и допусканията за рационалност на избора и свободата на вземане на решение. Къде обаче остава старата философска идея за общото добро?

Що се отнася до колективното добро, конституционната политическа икономия подхожда към него процедурно, подобно на теорията на Джон Ролс (1921–2002), която също обновява либералната философия. В „*Теория на справедливостта*“ той

разглежда справедливостта като „основна характеристика на обществените институции“, която може да бъде определена чрез правила, обуславящи достъпа до шансове и позиции в обществото. (Ролс 1998: 11) Благото в теорията на Бюкенън е цел, която е приета чрез прилагането на определена процедура като конституционният избор се осъществява на основата на консенсус. Дали съгласието може да бъде постигнато е въпрос на лични разглеждания и аргументация. Съвместната дейност между индивидите, а не обществените конфликти, както е в традиционната политология, стои в центъра на колективните разсъждения, които водят към решение. За конституционната политическа икономия принципът на вземане на решения с консенсус има приоритет над правилото за гласуване с мнозинство. Тя обаче не отъждествява рационалността изключително с икономическия интерес на индивида от максимизация на някакви ресурси. И това я поставя над класическия и модерния либерализъм. Хората извършват избор, ръководейки се от собствена скала на ценности.

Една от причините, поради които икономистите не могат да приложат техния теоретичен апарат към извеждането на институционалната конституционна структура е допускането, че структурните ограничения не са въпрос на разсъдъчен избор, а следователно и на промяна. „Извеждането на институционалните ограничения е въпрос на изчисление на индивидуални интереси, което на свой ред изисква въвеждане и употреба на парадигма на размяна – изтъква Бюкенън – в противовес на идеалистичното търсене на единственото *благо*“. Невъзможно е обаче разширяването на изчислението на избора от индивидите към колектива като такъв, колективният избор е определен единствено от участието на индивида в него. (Buchanan 2008: 284) Конституционните правила имат смисъл на конституиращи колективната дейност, определяйки правилата за рационално сътрудничество и функциониране на институциите.

Релативизирането на избора до индивида с неговата скала от ценности не води до нихилизъм, защото индивидите избират и налагат ограничения на своето поведение. Последователите на

Бюкенън отчитат, че човек живее в свят на култура и ценности, образци на поведение и религиозни, морални или културни убеждения. Теоретиците на публичния избор са ученици и последователи на Фридрих фон Хайек и независимо че обосновават по-различен от неговия възглед на един политически конструктивизъм, по въпросите на морала и културата изповядват относително консервативни идеи. Те смятат, че човешката дейност трябва да бъде насочена към съхраняване на интегралността на общество и да правят възможно споразумяването между хората. Те наричат защитената от тях теоретична перспектива „кооперативна“, която контрастира с „конфликтната перспектива“, обикновено прилагана в анализа на политическите взаимодействия от либералните мислители (Buchanan 2008: 285). Естествено е да се отбележи, че управлението на Тръмп в САЩ демонстрира широкото разпространение на тези консервативни идеи сред американското общество.

Може да се заключи, че проектът на конституционната политическа икономия се опитва да направи крачка напред в сравнение с други либерални и неолиберални школи в обяснението на политическото, но в много голяма степен остава близка до класическия либерализъм и съвременното либертарианство. Принос към тази традиция е усилието да се дефинират по нов начин конкуренцията и обществения договор в мащаба на широко разбираното понятие за обществени ограничения, определени чрез конституиращите правила. Остава да направим извода, че се нуждаем от генерално преразглеждане на конституиращите правила на днешната ни „преходна“ демокрация и най-вече, че това трябва да стане в резултат на общо споразумение между всички участващи в политическия и институционален живот. Очевидно това не може да стане с един замах като с писаната на крак конституция на Дани Кирилов през 2021 г. у нас, която си беше пародиране на конституционна процедура.

Справедливо е да признаем, че привържениците на публичния избор коригират някои крайности на либертарианската философия на Л. фон Мизес и Ф. фон. Хайек. За Бюкенън и школата

му идеята за централно планиране не може да бъде изпълнена не заради епистемологични аргументи, както е във „*Фаталната самонадеяност*“, а по морални съображения. (Хайек: 1997) Централният планови орган не може да осъществи пълно познание на всички обстоятелства на пазара, защото би го използвал за свой интерес или този на подкрепящите го групи. Политиците, както и обикновените хора, работят преди всичко за своя собствена полза. От друга страна, държавата трябва да може да достави на гражданите определени публични блага, например сигурност, което води до намеса на правителството в разпределението на обществените блага (Tullok, 2000, 5–6). Известно е, че старите либерали винаги са предупреждавали, че свободата няма да дойде от правителството, но какво да кажем за сигурността? Този въпрос се появи с нова актуалност в условията на пандемични ограничения и нелепата политика на локдауни и насилствена ваксинация.

Теоретиците на публичния избор смятат, че през ХХ век пропада вярата в произвеждащата добро невидима ръка на пазара. Тя е била заменена от вярата в мисията на държавата като всесилна институция, загрижена за доброто на нейните граждани. Етатизмът е особено силен и у нас, макар че той се слива с очакванията някой да ни спаси. Либералите настояват, че опитът учи, че ограничавайки свободата на индивидите, държавата не успява да осигури благоденствие на обществото. Нарастващата намеса на правителството в стопанските и индивидуалните пазарни дейности влече ръст на бюрокрацията, неефективно управление и пилеене на природните ресурси. Затова границите на намесата на правителството трябва да бъдат установени в обществения договор и фиксирани в конституцията. „Проблемът е да се изгради апарат, – заключава Тълк – който води бюрократите чрез техния собствен интерес да служат на интересите на останалите, по същия начин, както хлебарят се води от своя собствен интерес, за да удовлетвори нуждите на шивача“ (Tullok 2000: 53). Не може да не се признае оригиналността на този подход – не се разчита на сляпата регулация на пазара, а на естественото му ре-

гулиране чрез политики, които да реализират собствения интерес на бюрократите да работят за общия. Не може да не се изтъкне тук, че става дума за търсене на път за изход от безпътницата на неолибералните модели. В тях на държавата се определя ролята на „нощна стража“, която да предпазва хората от взаимни вреди. Бюкенън не се изкушава да потърси изход в полицейска държава на всеобщото следене, която би заставила бюрокрацията наистина да не злоупотребява, а да работи.

Именно за това служат конституционните правила – да ограничават извънредното разширяване на правомощията и претенциите на властта да ограничава свободата на икономическата активност. Специфично интерпретируваният либерален методологичен индивидуализъм води до определяне на конституционната политическа икономия като наука за ограниченията. Като поставят акцент на самоограниченията, нейните представители преодоляват подхода на традиционните икономисти, които анализират единичните избори само в контекста на външни ограничения. Ако в магазина избираме ябълки вместо круши, това означава, че се ограничаваме с употребата на круши за сметка на ябълки. Същото се прилага и към изборите на кандидатите на две противоборстващи партии в изборите. Ако избираме партията на Слави Трифонов, значи искаме преди всичко разрушението на системата на предишното корупционно управление, без да очакваме друго в конструктивен план. Ограниченията се третираат като категория на етиката, икономиката и политиката. В контекста на последната техните значения са условие за рационално сътрудничество. Ограниченията са приложими в аспекта на индивида, а в този на обществото се изразяват в конституционните правила. Те именно са условията на обществения договор, които се отнасят до правилата, а не до резултатите, които не могат да бъдат планирани.

Как се появява обществения договор и какъв е механизмът на конституиране на правилата? Съвременните либерални мислители като Бюкенън и Тълк, за разлика от философите на Просвещението Хобс, Лок, Русо, не използват понятието за

обществен договор с цел да обяснят генезиса на обществото, а по-скоро като теоретична конструкция, която позволява да се обясни създаването и съществуването на държавата, правителството, правото, съда, администрацията. Дж. Бюкенън дори се опитва да обясни възникването на САЩ като приложение на изградени във философията на Просвещението правила (Buchanan 1979: 107), но този опит може да се отнесе към една политическа идеологизирана митология, защото се разминава с хода на реалните исторически събития.

Съвременната либерална концепция за обществения договор, представена най-добре в теорията на Джон Ролс, има своя генезис във философията от епохата на Просвещението. В нейната основа е развита концепцията за свободната рационална личност, която не е в ценностни конфликти с общността, като индивидуалната свобода на личността не е в противоречие с принудата на държавните и административните правила. Така „принципът за равната свобода“ „изисква всички граждани да имат равно право да вземат участие и да определят резултата от конституционния процес, установяващ законите, които те трябва да спазват“ (Ролс, 1998, 270). Либерализмът се опитва да съгласува свободата на индивида със съществуването на държавата в рамките на една индивидуалистична концепция, която гласи, че индивидът прави сам свободен избор като в колективните решения доброволно налага ограничения на своите действия. Тези ограничения имат формата на правила или институции, които се опират на принудата.

Изборите, които се извършват след приемане на първоначалните конституционни правила не може да се реализират на основата на безпристрастност, както е у Ролс, защото са свързани с открити конфликти на индивидите и на групите, които се борят за печалби. Установеното чрез конституционни избори правителство е схващано от теоретичните на публичния избор като група от индивиди, които се стремят максимално да се възползват от позициите си за лична изгода, въпреки че обхватът на признатата му власт може да бъде ограничена. Същевременно политиката

според Бюкенън и Тълък може да бъде разгледана като „сложна много-личностна система за размяна на договори“. „Правилата на политическия ред могат също да установят границите, в които политическите структури могат да действат и, наистина, най-експлицитните дискусии за конституционната промяна включват въпросите за дефинирането на границите на политическата, не толкова на личностната власт“ (Buchanan, Tullock 2000: 30–31).

Конституционните избори се реализират чрез общо съгласие, което придава на държавата морални правомощия. Решенията, които се вземат чрез мнозинство и са след конституционните, се отнасят до текущата политика и нямат тази сила, нито морална санкция. Мнозинството, което приема подобни решения с мажоритарно гласуване, не може да се опира на безпристрастност, защото теорията за действията на групите по интереси изключва тази възможност. Те са зависими от икономическата мотивация за максимизация на печалбата. Единствено обществото като цяло може да взема безпристрастни решения, доколкото индивидите са в състояние да прекратят границите на икономическата рационалност и да възприемат своите действия по отношение на останалите в контекста на сътрудничеството. Ситуацията на несигурност, безпристрастността, доброволността и общото съгласие обуславят вземането на конституционни решения, при които индивидът като част от общността се съгласява на подчиняването на неговите бъдещи действия на ограниченията на институционални правила. Те стават възможни благодарение на тези условия.

Промяната на конституционните правила се осъществява по мирен начин и с общо съгласие на всички граждани. Това я прави допустима в морален смисъл. По думите на Бюкенън и Тълък „икономистите изпитват огромни трудности в отиването отвъд твърде опростяващите, макар и влиятелни модели на човешко поведение основани на личния интерес“. За да се обособи надеждата за реформа на базисните правила, които описват социално-политическата игра, трябва да се въведат елементи, които нарушават този постулат. Какво означава хората да „правят

добро“ или да действат „правилно“, надскачайки личния егоистичен интерес? Затова се изисква хората да приемат определени споделени представи за „добро“ и „правилно“. „Общността на нормата, поне за голямо число индивиди, е необходима характеристика за всяка полезна теория за избора или действието, която трябва да отиде отвъд строгите индивидуалистски модели“. От споделената морална норма може да се изведе едно понятие за „общ“ или „публичен“ интерес, което е дефинирано от взаимодействието на свободно избиращите индивиди, а не някакво трансцендентално понятие. Изборът на конституционни норми се опира на решение за ограничаване с общи и приети от всички правила, докато този в текущата политика често опира до конфликти и конфронтация „в рамките или в подчинение на прието множество от правила“. Така след изграждането на определен ред и институции, ние можем да се стремим към тяхното изменение, за да отговарят по-добре на нашите интереси. Това обаче е свързано с участието ни в някаква група за лобизъм и натиск, която иска да постигне определени цели за сметка на други групи. „В разглеждането на предложенията за промени в правилата има много по-малък конфликт между това, което може да бъде наречено „частно“ или „публично“ предимство“. (Buchanan, Tullock 2000: 164–165)

Револуционната конституционна промяна може да стане само в рамките на приетите от обществото правила. Тя се поддържа от мнозинството от хората, когато отговаря на техните интереси и благоприятства реализирането им.

Не може да не се определи като утопична концепцията, че първоначалните правила, конституиращи политическото устройство, се приемат от всички с общо съгласие, безпристрастно и без мисъл за частен интерес, докато последният се появява отново в конфронтацията на групите за натиск в текущата политика. Класическата договорна теория винаги се е затруднявала в това да обясни съгласието за подчиняване на противопоставените индивидуални интереси на контрола на външна за тях институция. Връзката с традицията изглежда повече от очевидна. И двете

тръгват от нереалистичните предпоставки на индивидуализма и номинализма.

Има обаче и нещо много симпатично в реанимираната либерална вяра в свободния избор. Най-голямата свобода на индивида е да избере демократическата структура на обществото, в което живее. Това е една от най-дълбоките ценности, в които вярват теоретиците на публичния избор. Те обаче пледират за един подобрен чрез консервативни иновации либерализъм, което собствено може да се третира като иновационно и евристично ядро в проекта. Тези консервативни нотки опират до изграждането на държавата и институциите на основата на правила, до обвързването на възможностите за намеса на правителството с една споделена обща норма, от която се извежда публичния интерес. Най-важните задачи пред развитието на нашата държава, свързани с намиране на начини бюрокрацията да бъде заставена да работи за интересите на гражданите, а държавата ни да защитава своя суверенитет могат да бъдат решени по този начин. Това обаче преминава пред договаряне на политическите сили не само за приоритети пред икономическото и социалното развитие, но и за нови правила на „играта“ чрез промяна на конституцията. Правото и конституционните процедури само по себе си не може да възстановят потъпканата справедливост, пътят към това изисква граждански натиск над политиците за социална и политическа промяна.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Ролс, Дж., 1998: *Теория на справедливостта*, София С.А./ Rawls, J. 1998, *Theoria na spravedlivostta*, Sofia;

Хайек, Фр. фон, 1997: *Фаталната самонадеяност*, Отворено общество/ **Найек, Fr. von, 1997,** *Fatalnata samonadeyanost*, Open Society;

Хобс, Т., 2017: *Левитан*, Лист/ **Hobbes, T. 2017,** *Leviatan*;

Arrow, K., 1963: *Social Choice and Individual Values*, II edition, J. Wiley&Sons, N.Y.;

Buchanan, J., 1979: *What Should Economist Do?*, Liberty Press, Indianapolis;

Buchanan, J. M., G. Tullok, 1999: *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Liberty Fund, 1962/1999;

Buchanan, J. M., G. Tullok, 2000. „The Reason of Rules: Constitutional Political Economy.” In: *The Collected Works of James M. Buchanan*, Vol.10, Liberty Fund, 1985/2000;

Buchanan, J. M., 2008: “Constitutional Political Economy.” In: Rowley, C., F. Schneider, 2008, *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*, Springer, pp. 280–293;

Green, D., I. Shapiro, 1994: *Pathologies of Rational Choice Theories: a Critique of Applications in Political Science*, Yale University Press;

Mill, J.S.1863: *Utilitarianism*. London: Parker, Son & Bourn, West Strand (<http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1863.pdf>);

Tulloch, G., 2000: “The Theory of Public Choice.” In: Tulloch, G., A. Seldon, G. Brady, 2000. *Government Failure: A Primer in Public Choice*, Washington: Cato Institute, pp.3-83.